

Οι μαθητές προσεγγίζουν την Ελληνική Επανάσταση του 1821 με τη χρήση του podcasting

Νικόλαος Καμήλος

Συντονιστής Εκπαιδευτικού Έργου ΠΕ 70, 4ο ΠΕ.Κ.Ε.Σ. Αττικής
nikkamilos@gmail.com

➤ ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σε μια εποχή που η ανάγκη προώθησης του Γραμματισμού στα Μέσα και στην Πληροφορία είναι πλέον επιβεβλημένη, η συγκεκριμένη εισήγηση θα επιχειρήσει να αναδείξει τον γενικότερο εκπαιδευτικό ρόλο αξιοποίησης του podcasting στην εκπαιδευτική διαδικασία. Θα τεθεί το γενικότερο πλαίσιο ενσωμάτωσης αυτού του ψηφιακού εκπαιδευτικού εργαλείου στην τάξη που σε συνδυασμό με την τέχνη, αποτελεί την ιδανική γέφυρα μεταξύ σχολείου και σπιτιού καθώς ως μέσο επικοινωνίας, συνεργασίας, αλληλεπίδρασης και έκφρασης συμβάλλει στην απόκτηση δεξιοτήτων και γνώσεων στο σχολείο. Ειδικότερα θα δοθεί έμφαση στη δυνατότητα αξιοποίησης της τεχνολογίας του podcasting στο πλαίσιο της διδασκαλίας της Ιστορίας στο Δημοτικό Σχολείο. Παράλληλα, θα αναδειχθούν θέματα που αφορούν στην κινητοποίηση των μαθητών, στη διαμόρφωση θετικών στάσεων και πεποιθήσεων ως προς το μάθημα της Ιστορίας και τη διδασκαλία του, στους τρόπους αξιοποίησης της εν λόγω τεχνολογίας και των πιθανών δυσκολιών εφαρμογής αυτής, στην υποστήριξη της κατάκτησης ειδικών διδακτικών στόχων οι οποίοι ορίζονται από το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών του ΥΠΑΙΘ. Με παραδείγματα που αφορούν την διδασκαλία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια και με συμπληρωματικό υλικό, οι μαθητές δημιουργούν τα δικά τους ψηφιακά πολυμεσικά αρχεία. Σε συνεργατικό και δημιουργικό πλαίσιο δημιουργείται το δικό τους ψηφιακό υλικό, από παιδιά για παιδιά, άμεσα προσβάσιμο και ανταλλάξιμο σε όλες και όλους αναπτύσσοντας παράλληλα την ιστορική σκέψη και καλλιεργώντας την ιστορική συνείδηση των μαθητών με τρόπο ευχάριστο και δημιουργικό.

Λέξεις κλειδιά: Podcasting, Εγγραμματισμός στα Μέσα και την Πληροφορία, Διδακτική Ιστορίας, Επανάσταση του '21.

➤ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εισήγηση έχει ως στόχο να αναδείξει -στο μέτρο του δυνατού- τη δυνατότητα αξιοποίησης της τεχνολογίας του podcasting ως συμπληρωματικού ερ-

γαλείου στο πλαίσιο της διδασκαλίας της ιστορίας στο δημοτικό σχολείο. Επίσης, να αναδειχθούν θέματα που αφορούν την κινητοποίηση των μαθητών, τη διαμόρφωση θετικών στάσεων και πεποιθήσεων ως προς το μάθημα της Ιστορίας και τη διδασκαλία του, τους τρόπους αξιοποίησης της εν λόγω τεχνολογίας και την υποστήριξη της κατάκτησης ειδικών διδακτικών στόχων που ορίζονται από το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών του ΥΠΑΙΘ.

➤ ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ PODCAST

Ο όρος «podcast» σχηματίστηκε από το συνδυασμό των λέξεων «pod» (POrtable Device, φορητή συσκευή) και «broadcast» και μπορεί να είναι ακουστικές, οπτικοακουστικές ή εμπλουτισμένες πολυμεσικές εκπομπές. Η διαχείριση και αναπαραγωγή τους γίνεται σε ηλεκτρονικούς υπολογιστές, σε φορητές συσκευές αναπαραγωγής πολυμέσων και στις περισσότερες συσκευές κινητών τηλεφώνων. Οι ενδιαφερόμενοι δύναται, επίσης, να παρακολουθήσουν ένα podcast στην ιστοσελίδα δημοσίευσής του (Geoghegan & Klass, 2008).

Πλέον σε όλο τον κόσμο υπάρχουν περίπου 900.000 διαφορετικά podcasts τα οποία αυξάνονται με εντυπωσιακή ταχύτητα. Ένας από τους λόγους της διάδοσής τους είναι ότι η ηχογράφηση είναι μια διαδικασία πιο εύκολη και πιο οικονομική από ό,τι, για παράδειγμα, η δημιουργία ενός βίντεο. Έρευνα στις Ηνωμένες Πολιτείες³, δείχνει ότι το 32% των πολιτών ακούει τουλάχιστον ένα podcast τον μήνα, ενώ δέκα χρόνια νωρίτερα, το ποσοστό αυτό ήταν 11%. Τα νούμερα φανερώνουν ότι είναι πλέον ένα μέσο με σταθερό ρόλο στη ζωή του δυτικού κόσμου.

Πέραν όμως της έμφυτης πρακτικής ευκολίας να ενταχθούν στην καθημερινότητά μας, η πραγματική τους αξία βρίσκεται στο αφηγηματικό στοιχείο storytelling (Mchugh, 2016). Πολλά podcasts, ακόμα και τα ειδησεογραφικού περιεχομένου, ξετυλίγουν και εξιστορούν σταδιακά και σε βάθος ένα θέμα. Αντί να παραθέσουν απλώς τα γεγονότα ή τα δεδομένα, πηγαίνουν τους ακροατές ένα ταξίδι σχεδόν σκηνή σκηνή με μουσική, διαφορετικές φωνές και άλλα ηχητικά clips. Δημιουργείται έτσι μια προσωπική σχέση και μεγαλύτερη αμεσότητα μεταξύ ακροατή και παρουσιαστή.

Τα podcast στην Ελλάδα με θεματολογία την Ελληνική Επανάσταση του 1821

Στην Ελλάδα υπάρχουν ήδη αρκετά podcast που έχουν ως κύριο θέμα τους την Ελληνική Επανάσταση του 1821. Σε πολλά από αυτά συμμετέχουν κορυφαίοι καθηγητές και επιστήμονες και φωτίζονται πτυχές και τα γεγονότα της προεπαναστατικής και επαναστατικής περιόδου.

Ενδεικτικά αναφέρω ότι ανάμεσα στους επιστημονικούς συμβούλους της σει-

3. <https://www.edisonresearch.com/the-infinite-dial-2021-2>

ράς ντοκιμαντέρ «1821» του ΣΚΑΪ 100.3 είναι ο κ. Θάνος Βερέμης, ομότιμος καθηγητής Πολιτικής Ιστορίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και ο κ. Ιάκωβος Μιχαηλίδης, επίκουρος καθηγητής Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης⁴. Σε αντίστοιχο της «Καθημερινής», ο κ. Αριστείδης Χατζής, καθηγητής και διευθυντής ερευνών στο Κέντρο Φιλελεύθερων Μελετών, που διευθύνει το πρόγραμμα «200 χρόνια από τη φιλελεύθερη επανάσταση»⁵, συζητάει με τον Μιχάλη Τσιντσίνη για τα περιφερημένα κεφάλαια και τους άγνωστους ήρωες της επανάστασης. Μια συζήτηση για τα κίνητρα της θυσίας του Παπαφλέσσα, τις εφημερίδες του Αγώνα, την αλληλογραφία της Mary Shelley με τον Μαυροκορδάτο και τις εκμυστηρεύσεις του Κανάρη.

➤ Η ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ PODCASTING ΩΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ

Σε μετανεωτερικές κοινωνίες, όπως η κοινωνία της γνώσης και της πληροφορίας (Kron & Σοφός 2007), προβάλλονται ολοένα πιο έντονα νέες αξιώσεις για ρύθμιση των μαθησιακών συνθηκών, οι οποίες καθιστούν απαραίτητη τη διαφοροποίηση των ικανοτήτων και των προσόντων των ατόμων. Οι διαρκείς μάλιστα εξελίξεις στο πεδίο των Μέσων Επικοινωνίας, ιδιαίτερα η μετάβαση από τη μαζική στη διαδικτυακή επικοινωνία τροφοδοτεί τον μετασχηματισμό της μαθησιακής διαδικασίας. Σε έναν κόσμο που κατακλύζεται από νέα και παραδοσιακά Μέσα, θεωρείται χρήσιμο και σημαντικό, οι μαθητές/τριες να επενδύουν όχι στην «απόκτηση», απομνημόνευση ή συσσώρευση γνώσεων αλλά στην καλλιέργεια της ικανότητας να ανακαλύπτουν, αναλύουν, μοιράζονται, συζητούν τη γνώση (learning to learn), να έχουν τις δεξιότητες να προσεγγίσουν τη γνώση κριτικά και να γίνουν οι ίδιοι παραγωγοί νέας γνώσης (Ιορδανίδου & Παπαδημητρίου, 2017).

Τα Ψηφιακά Μέσα και ιδιαίτερα τα Οπτικοακουστικά, όπως το podcasting, προσφέρουν δυνατότητες ανακάλυψης, συμμετοχής και δημιουργικής παραγωγής στο πλαίσιο εκπαιδευτικών προγραμμάτων ψηφιακού γραμματισμού. Οι μαθητές/τριες εμπλέκονται σε αλληλεπιδραστικές μαθησιακές εμπειρίες, οι οποίες τους μετατρέπουν από παθητικούς δέκτες σε ενεργούς συμμετέχοντες. Έτσι, ενθαρρύνεται η αναζήτηση και πρόσβαση σε πόρους, καλλιεργείται η κριτική σκέψη και υποστηρίζεται η δημιουργική παραγωγή (Παπαδημητρίου & Σοφός, 2019).

Το podcasting έχει μεγάλη αξία στην εκπαίδευση. Αυτή η τεχνολογία δεν αντιπροσωπεύει μερικούς ανθρώπους, στους οποίους αρέσει να ακούνε τη φωνή τους, αλλά επεκτείνει τον χρόνο εκμάθησης και συμβάλλει στο να αναθεωρήσουν την άποψη που έχουν οι εκπαιδευόμενοι για τα διαγωνίσματα, ενώ επιτρέπει σε εκείνους τους μαθητές που ήταν απόντες από το μάθημα να το παρακολουθήσουν οποιαδήποτε στιγμή και κυρίως οπουδήποτε το επιθυμούν. Το podcasting μπορεί να αλλάξει

4. <http://podcast.skai.gr/series/1821>

5. <https://my1821.gr/video/73-podcast-gia-tin-elliniki-epanastasi>

ριζικά τον τρόπο εκπαίδευσης, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Shawn Wheeler (2011), επίκουρος καθηγητής του IMT.

Ενδεικτικοί τομείς αξιοποίησης στη διδασκαλία

Ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να χρησιμοποιήσει το συγκεκριμένο ψηφιακό εργαλείο για να καταγράψει ψηφιακά τη διδασκαλία του/της, για εκφωνήσεις ασκήσεων, για την εκμάθηση μια ξένης γλώσσας, για διαφορετική διδακτική προσέγγιση μαθημάτων, όπως η Ιστορία, και ως εργαλείο αξιολόγησης των μαθητευόμενων (Barton & Levstik, 2008). Παράλληλα, δίνεται η δυνατότητα στους μαθητές/τριες να αποτυπώσουν τις περιλήψεις των εκδρομών τους σε μουσεία, να καταγράψουν τα νέα της τάξης και του σχολείου, να ασχοληθούν με ένα ή και περισσότερα θέματα διαθεματικά, π.χ. για ανάγνωση λογοτεχνικών κειμένων, για παραγωγή ραδιοφωνικών εκπαιδευτικών εκπομπών «από παιδιά για παιδιά», για ηχογράφηση συνεντεύξεων με συμμαθητές, γονείς και τοπικούς παράγοντες κ.ά.

Ο Jobbings (2005) είχε υποστηρίξει πως υπάρχουν τόσες πολλές πιθανές χρήσεις του podcasting στην εκπαίδευση, ώστε στο τέλος η δημιουργικότητα και η φαντασία των εκπαιδευτικών και των μαθητών θα αποτελέσουν την κατευθυντήρια γραμμή του εκπαιδευτικού podcasting. Ο ίδιος προτείνει τρεις περιοχές όπου το podcasting μπορεί να γίνει πραγματικότητα στα σχολεία: στην επινόηση / σχεδίαση διαθεματικών δραστηριοτήτων, στην παροχή εναλλακτικών διδακτικών προσεγγίσεων και στην προβολή και τη χρήση εξατομικευμένης μάθησης.

Διαδικασίες μάθησης και καλλιέργειες δεξιοτήτων

Στην πρώτη φάση -της δημιουργίας περιεχομένου- οι μαθητές/τριες μαθαίνουν, ακόμα και όταν δεν είναι συνδεδεμένοι στο διαδίκτυο, να συνεργάζονται μεταξύ τους για να παράγουν ένα podcast. Από την αρχή και κατά τη διάρκεια της δημιουργίας του έργου τους αποκτούν σταδιακά κοινωνικές δεξιότητες, οι οποίες συμβάλλουν στην κοινωνική τους ανάπτυξη.

Στη δεύτερη φάση, ο/η εκπαιδευτικός κινητοποιεί ουσιαστικά τους/τις μαθητές/τριες να βελτιώσουν τόσο την προετοιμασία τους, πριν να «ανεβάσουν» ένα επεισόδιο podcast στο διαδίκτυο, όσο και την προετοιμασία που αφορά τη δημιουργία δικών τους ακουστικών αρχείων, μιας και οι ίδιοι γνωρίζουν πως αυτά θα ακουστούν από ένα κοινό. Επιπλέον, με την πάροδο του χρόνου πολλές σειρές podcast δημιουργούν ένα portfolio μάθησης, στο οποίο μπορούν να ανατρέχουν τόσο οι μαθητές, για να βελτιώνονται, όσο και οι διδάσκοντες, για να παρακολουθούν και να κρίνουν τη μαθησιακή τους πορεία.

Στην τρίτη πραγματοποιείται η μεταφορά αρχείων και πολυμέσων από τον προσωπικό υπολογιστή σε φορητό MP3 player και έχει αξιοποιηθεί περισσότερο τόσο και για τους στόχους της διδασκαλίας όσο και για τους αντίστοιχους μαθησιακούς. Ακολουθεί η τελευταία φάση, δηλαδή η δημοσιοποίηση του έργου των μαθη-

τών/τριών στην πλατφόρμα που θα επιλέξουν⁶.

Η αξιοποίησή του ψηφιακού αυτού μέσου ευνοεί την ανάπτυξη δεξιοτήτων άρθρωσης λόγου και επικοινωνίας, ενεργοποιεί πολλαπλές αισθήσεις, είναι ένα διαφορετικό μέσο επικοινωνίας-έκφρασης που αναπτύσσει δεξιότητες χρήσης της τεχνολογίας και ενδυναμώνει τη δημιουργική διερεύνηση των εκφραστικών δυνατοτήτων των σύγχρονων μέσων. Ενδυναμώνει, επίσης, τους μαθητές να χρησιμοποιήσουν τη δική τους φωνή για να εκφράσουν σκέψεις τους, τη συμμετοχική τους κουλτούρα στον παγκόσμιο ιστό της γνώσης, ενώ ενθαρρύνει την ανακάλυψη, ανάπτυξη, εφαρμογή, καλλιέργεια – επέκταση της δημιουργικότητάς τους (Collier-Reed, Case, & Stott, 2013).

Το ψηφιακό αυτό μέσο είναι περισσότερο συμβατό με μαθησιακά στυλ στα οποία πολλές φορές δεν υπάρχει επικέντρωση (πολλαπλές νοημοσύνες), εκμεταλλεύεται την κινητοποίηση και το ενδιαφέρον που προκαλούν τα πολυμέσα και η μάθηση συντελείται οπουδήποτε, οποτεδήποτε. Παράλληλα, η χρήση του προωθεί τη συνεργατική μάθηση, επιτρέπει την ολοκλήρωση του εκπαιδευτικού περιβάλλοντος με την κοινωνία, φέρνει την εκπαίδευση πιο κοντά στην τεχνολογία που χρησιμοποιούν οι μαθητές, ενισχύει τη ενεργή συμμετοχή σε κοινότητες και η μάθηση γίνεται με βιωματικό, σύγχρονο και ανακαλυπτικό τρόπο. Επίσης, οι μαθητές/τριες αναλαμβάνουν και εξοικειώνονται με πολλαπλούς ρόλους (παραγωγού, διδάσκοντα, ακροατή, σχολιαστή, δημοσιογράφου κ.τ.λ.). Ταυτόχρονα, οι ικανότητες των μαθητών να επικοινωνούν τις ιδέες τους και να δημιουργούν και να λύνουν προβλήματα με ψηφιακά εργαλεία αποτελούν τον πυρήνα των δεξιοτήτων του 21ου αιώνα, συμβάλλοντας καθοριστικά στην προετοιμασία τους, ώστε να κατανοήσουν τον σύγχρονο κόσμο και να συμμετέχουν σε αυτόν ως ενεργοί και υπεύθυνοι ψηφιακοί πολίτες.

Οργάνωση και σχεδιασμός

- 1ο Βήμα: Σχεδιασμός (Καθορισμός θέματος – τίτλος – διάρκεια)

Για να σχεδιάσουμε το πρώτο βήμα, καλό είναι να σκεφτόμαστε το podcast ως ένα δέντρο στις ρίζες του οποίου είναι το θέμα, στον κορμό η παρουσίαση και στα κλαδιά του οι διάφορες θεματικές.

- 2ο Βήμα: Δομή θέματος

Για την επίτευξη του 2ου βήματος καλό θα είναι να έχουμε στο μυαλό μας ενδεικτικά τις παρακάτω ερωτήσεις που ανταποκρίνονται στους στόχους του θέματος. Γιατί έχει σημασία αυτό το θέμα (π.χ. για το φιλελληνισμό); Είναι κάτι που μπορείτε να το συζητήσετε; Ενδιαφέρει την τάξη, τα ενδιαφέροντα των μαθητών/τριών, μπορείτε να το εντάξετε στο αναλυτικό σας πρόγραμμα, σε σχέδιο εργασίας ή σε κάποια δράση στην οποία συμμετέχει η τάξη ή και το σχολείο σας; Είναι ένα θέμα που θα μπορούσατε να επεκτείνετε και ενδεχομένως να το συνεχίσετε; Έχετε αρκετές πληροφορίες για να το επεξεργαστείτε;

6. <https://cloudblogs.microsoft.com/industry-blog/en-gb/education/2020/10/22/new-ways-of-learning-4steps-to-record-and-share-a-podcast-with-your-students/>

- 3ο Βήμα: Επιλογή τύπου

Σε αυτό το βήμα θα πρέπει να αποφασίσουμε με τους/τις μαθητές/τριες την επιλογή του τύπου podcast. Θα μπορούσε να έχει τη μορφή συνέντευξης, να είναι ένας εκφωνητής - μονόλογος, εκπαιδευτική μορφή με τη στενή έννοια του όρου-μαθήματα, συζήτηση, αφήγηση, νέα / επικαιρότητα κ.ά.

- 4ο Βήμα: Καταμερισμός σε ομάδες

Στο συγκεκριμένο στάδιο θα προχωρήσουμε στον καταμερισμό των εργασιών σε ομάδες, όπως συντακτική, ηχογράφησης, επεξεργασίας ήχου, καλλιτεχνικής επιμέλειας.

Παράλληλα, δίνουμε σε κάθε ομάδα σχετικές οδηγίες, όπως για παράδειγμα: «Γράψετε το κείμενο που θέλετε να ακουστεί, αυτό δηλαδή που θα εκφωνηθεί (συντακτική ομάδα). Ανάμεσα στο κείμενο, δηλώστε συγκεκριμένα το τραγούδι/ μουσική που θα παίξει την κατάλληλη στιγμή (ομάδα επιμέλεια μουσικής). Ηχογραφήστε τα κείμενά σας (στο σπίτι, στο σχολείο) τμηματικά και αποθηκεύστε τα σε MP3 audio format. Φροντίζουμε, επίσης, τα αρχεία λόγου, να ηχογραφούνται με ένταση ικανή, για να ακούγονται άνετα.

Για την πραγματοποίηση των παραπάνω χρησιμοποιούνται εύχρηστα εργαλεία ηχογράφησης⁷, όπως κινητό τηλέφωνο με δυνατότητα ηχογράφησης ή κάποιο πρόγραμμα εγγραφής και επεξεργασίας ήχου π.χ. Audacity το οποίο είναι ελεύθερο λογισμικό στο διαδίκτυο. Αξιοποιούνται μαθητές/τριες που είναι εξοικειωμένοι με τη χρήση των νέων τεχνολογιών.

- 5ο Βήμα: Δημοσιοποίηση

Στο τελευταίο βήμα πραγματοποιείται η δημοσιοποίηση του έργου που μπορεί να γίνει στην ψηφιακή τάξη, στην ιστοσελίδα του σχολείου, στην πλατφόρμα του European School Radio του Πρώτου Μαθητικού Ραδιοφώνου⁸ (υπό την αιγίδα του ΥΠΑΙΘ).

➤ ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΑ – ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

Ένα podcast σχετικό με το θέμα μας θα μπορούσε να γίνει με αφορμή την επίσκεψη των μαθητών/τριών σε ένα μουσείο που δίνει τη δυνατότητα προσέγγισης και ερμηνείας αυθεντικών εικονικών υλικών καταλοίπων του παρελθόντος τα οποία είναι περισσότερα ανοιχτά σε εναλλακτικές ερμηνείες από τα αντίστοιχα γραπτά κατάλοιπα, ενώ παράλληλα διευκολύνουν την επανασύνδεσή τους με την υλικότητα του παρελθόντος και του παρόντος, στοιχεία που βοηθούν την κατανόηση ιστορικών εννοιών (Νάκου, 2006: 280-312). Σε πολλά μάλιστα μουσεία δίνεται πλέον η δυνατότητα και εικονικής περιήγησης, αλλά και σε πολλές ιστοσελίδες υπάρχουν αναλυτικά άρθρα με πληροφορίες, συνεντεύξεις και φωτογραφικό υλικό.

Ένα πολύ απλό τέτοιο έργο, και ειδικότερα για μαθητές μικρότερων τάξεων, είναι η ηχογράφηση των εντυπώσεών τους. Ενδεχομένως να έχει προηγηθεί συζή-

7. <http://www.podcasting-tools.com/Podcasting>

8. <http://europeanschoolradio.eu/el>

τηση στην τάξη και καταγραφή των ιδεών τους. Για παράδειγμα, έμπνευση τα παιδιά μπορούν να αντλήσουν από την έκθεση του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου το οποίο σε συνεργασία με ομάδα συλλεκτών και με τη στήριξη της Playmobil παρουσίαζε «Το '21 αλλιώς: Η Ελληνική Επανάσταση με φιγούρες και διοράματα Playmobil»⁹. Επίσης, μια ωραία ιδέα για τους μαθητές/τριες που κατοικούν στην Αθήνα θα ήταν η επίσκεψη στο Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ΚΠΙΣΝ) που παρουσίαζε μια σειρά εκδηλώσεων υπό τον γενικό τίτλο «Πρόσωπα του Ήρωα»⁶⁰. Οι δύο εγκαταστάσεις του Γιώργου Ξένου με θέμα το Ζάλογγο μπορούν να αποτελέσουν την ιδέα για τη δημιουργία ενός podcast. Σε συνδυασμό μάλιστα με το Μνημείο Ζαλόγγου του Γιώργου Ζογγολόπουλου θέτουν ερωτήματα στους μαθητές για τον τρόπο που το παρελθόν συνομιλεί με το παρόν και το μέλλον μέσα από τις επιλογές και τα έργα των ανθρώπων και δη μέσα από την καλλιτεχνική δημιουργία.

Μια άλλη ιδέα προσέγγισης και δημιουργίας ενός podcast θα ήταν να μας διηγηθεί ένα μουσείο σε πρώτο ενικό την ιστορία του. Και αυτή η περίπτωση προϋποθέτει καλή μελέτη της ιστορίας του μουσείου –της περιοδικής του έκθεσης με τη θεματική που μας ενδιαφέρει. Η συμμετοχή των μαθητών/τριών σε εκπαιδευτικά προγράμματα ενός μουσείου θα ήταν ιδανική, όμως σε καιρό πανδημίας αντλούμε υλικό από τις ιστοσελίδες των μουσείων, που πολλές φορές μας δίνουν και τη δυνατότητα εικονικής περιήγησης. Για παράδειγμα, η έκθεση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου «Δι' αυτά πολεμήσαμεν... Αρχαιότητες και Ελληνική Επανάσταση» η οποία εντάσσεται στο πρόγραμμα εορτασμού του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου για την επέτειο των 200 χρόνων από την Ελληνική Επανάσταση. Με τους μαθητές/τριες συνδημιουργούμε το δικό μας αρχείο που ενδεχομένως θα μπορούσε να σταλεί και στο ίδιο το μουσείο για να το αξιοποιήσει, ακόμη και για την προβολή της έκθεσής του.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα φαντασίας και δημιουργικότητας μαθητών το podcast που δημιούργησαν μαθητές/τριες του 2ου Γυμνασίου Ζακύνθου, απαντώντας στην πρόταση του Μουσείου Σολωμού και επιφανών Ζακυνθίων για αποστολή μιας εργασίας τους ως καταγραφή της εμπειρίας τους από την παρακολούθηση του προγράμματος «Η Ελληνική Επανάσταση στο Μουσείο Σολωμού»¹⁰. Οι μαθητές ηχογράφησαν ένα θεατρικό δρώμενο 16 λεπτών, το οποίο, με συνδεδετικό κρίκο τον Σιορ Διονύσιο (Σολωμό), παρουσιάζει όλη την ιστορία του νησιού από το 1628 μέχρι το 1826¹¹. Αυτό το podcast έδωσε ιδέες και σε άλλες ραδιοφωνικές ομάδες που συμμετέχουν στην κοινότητα του European School Radio να δημιουργήσουν τις δικές τους αντίστοιχες εκπομπές. Το αποτέλεσμα ήταν μια σπονδυλωτή εκπομπή, στην οποία συμμετείχαν και άλλα πέντε σχολεία από την υπόλοιπη Ελλάδα (Πειραματικό Γυμνάσιο Πανεπιστημίου Κρήτης στο Ρέθυμνο, Μουσικό Σχολείο Βέροιας, Δημοτικό Σχολείο Νέας Σκιάωνης

9. <https://nhmuseum.gr/ektheseis/periodikes/item/251-to-21-allios-i-elliniki-epanastasi-me-figoyres-kaidioramata-playmobil>

10. <https://zakynthos-museumsolomos.gr/elliniki-epanastasi-mouseio-solomou.html>

11. <https://www.zakynthos-museumsolomos.gr/radiodiadromes.html>

Χαλκιδικής, 8ο Δημοτικό Σχολείο Πύργου)¹². Κάθε σχολείο παρουσίασε τα γεγονότα του 1821 στην περιοχή του με κεντρικό ήρωα τον Καραγκιόζη.

Μια άλλη ιδέα προσέγγισης θα ήταν ένα έκθεμα του μουσείου να διηγείται την ιστορία του. Ο χρόνος στην ιστορία είναι ένα πολύ ενδιαφέρον θέμα και –όπως έλεγε ο ωρολογοποιός Ματιέ Πλανσόν– «με μια απλή ματιά στο ρολόι, ο καθένας πρέπει να παίρνει ένα μάθημα ήθους και ιστορίας». Στο πλαίσιο αυτό σημείο αναφοράς και εκπαιδευτικής αξιοποίησης θα μπορούσε να είναι το ρολόι του Θ. Κολοκοτρώνη, δώρο του πρώτου κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια στον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη. Είναι ένα έκθεμα που κινεί άμεσα το ενδιαφέρον των μαθητών μας για εύλογους λόγους. Φέρει το έμβλημα της ελληνικής πολιτείας, τη χρονολογία 1821 και τα αρχικά *ΙΑΚ*, δηλαδή *Ιωάννης του Αντωνίου Καποδίστριας*¹³. *Από την αλυσίδα του εξαρτώνται δύο δακτυλιόλιθοι και το κλειδί του. Ερωτήσεις τύπου: πώς βρέθηκε εδώ, σύνδεση με άλλα προσωπικά αντικείμενα του ίδιου, π.χ. με τη φουστάνελα, ή με άλλων ηρώων θα μπορούσε να αποτελούν βασικά στοιχεία της διάρθρωσης του podcast. Στο σημείο αυτό θα μπορούσαμε να δώσουμε και την πηγή, σύμφωνα με την οποία ο Ιωάννης Καποδίστριας λίγα χρόνια αργότερα παρήγγειλε σε Ελβετό ωρολογοποιό δέκα ρολόγια στέπης, προκειμένου να τα δωρίσει σε σημαντικές φυσιογνωμίες της ελληνικής επανάστασης.*

Θα μπορούσε επίσης να γίνει και ένα φανταστικό - μη πραγματικό podcast, δίνοντας στους μαθητές μας τα άλλα πέντε ρολόγια που βρέθηκαν στον κατάλογο καταγραφής των προσωπικών αντικειμένων του Καποδίστρια στο Ναύπλιο και να συνθέσουν με αυτά μια δική τους ιστορία. Το έργο τους θα μπορούσε να διασυνδεθεί, μέσω των επιτραπέζιων φιλελληνικών ρολογιών, και με τον φιλελληνισμό, καθώς η παραγωγή ρολογιών ήταν ένας από τους τρόπους που είχαν βρει οι Γάλλοι φιλέλληνες, για να στηρίξουν την υπόθεση της Ελληνικής Ανεξαρτησίας.

Θα μπορούσαν επίσης να δημιουργήσουν μια ψηφιακή αφήγηση (video έως 5 λεπτά) με αφορμή μια ιστορία που παρουσιάζεται στη Χάρτα ή ένα ιστορικό θέμα που σχετίζεται με τη Χάρτα. Πλούσιο υλικό μπορούν να αντλήσουν από τη σχετική ιστοσελίδα, καθώς το Ίδρυμα Ωνάση και η Ωνάσειος Βιβλιοθήκη, με αφορμή τα 200 χρόνια από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης, στο πλαίσιο της Πρωτοβουλίας 1821-2021 διοργάνωσαν τον Πανελλήνιο Μαθητικό Διαγωνισμό δημιουργίας ψηφιακών έργων «Hack the Map: Η Χάρτα του Ρήγα Βελεστινλή»¹⁴ σε συνεργασία με το Αρχείο Χαρτογραφικής Κληρονομιάς των Γενικών Αρχείων του Κράτους/ Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας και το Τμήμα Γεωγραφίας του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου.

Μια άλλη ιδέα δημιουργίας έργου προσφέρεται μέσω της συμμετοχής στον μαθητικό διαγωνισμό «Τα εκθέματα του Μουσείου μέσα από τα μάτια των μαθητών», μια συμμετοχική δράση του Μουσείου Ιστορίας Πανεπιστημίου Αθηνών με στόχο τον ευρύτερο διάλογο μεταξύ της πανεπιστημιακής κοινότητας και της δευτεροβάθμιας

12. <http://europeanschoolradio.eu/archives/38427>

13. <https://nhmuseum.gr/tmimata/mesa-stis-sylloges-tou-mouseiou/item/634andrikochrusoroloit-sepiskataskeuastiketo1828-9apotonoikoorologopoiiasbauttefsciestigeneuitoroloitandorotou-protoukubernitiioannikapodistriastonarchigot>

14. <https://www.onassis.org/el/whats-on/hack-the-map-rigas-velestinlis-charta>

εκπαίδευσης¹⁵. Οι μαθητές/τριες (δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης) δημιουργούν ένα podcast στο οποίο μπορούν να εκφράζουν ένα προσωπικό «σχόλιο» δικής τους έμπνευσης, αξιοποιώντας τα μουσειακά/ ιστορικά εκθέματα, συλλέγοντας στοιχεία γύρω από τη θεματική του διαγωνισμού, χρησιμοποιώντας υλικό από τον χώρο της λογοτεχνίας και των τεχνών (λογοτεχνικά κείμενα, τραγούδια, ταινίες, θεατρικά έργα, εικαστικά έργα), φωτογραφίες, μαρτυρίες, συνεντεύξεις, σχέδια.

Ο μεγάλος πλούτος έργων ζωγραφικής –όπως έργα του Νικόλαου Γύζη, του Θεόδωρου Βρυζάκη, του Λουδοβίκου Λιπαρίνι, του Ευγένιου Ντελακρουά, του Θεοφίλου, του Κωνσταντίνου Βολανάκη, του Νικηφόρου Λύτρα και άλλων μεγάλων ζωγράφων της εποχής– αποτελούν πηγή έμπνευσης. Ενδεικτικά, θα μπορούσαμε να αξιοποιήσουμε το εκπαιδευτικό/ καλλιτεχνικό πρόγραμμα που συνδιοργανώνει η Παιδική Πινακοθήκη Ελλάδας σε συνεργασία με την «Πρωτοβουλία 1821-2021», όπου καλούνται παιδιά και νέοι να δημιουργήσουν ζωγραφικά έργα αφιερωμένα στον εορτασμό των 200 χρόνων από την Επανάσταση του 1821, ατενίζοντας την ιστορία ως πηγή γνώσης και έμπνευσης για το μέλλον¹⁶. Στο εγχείρημά τους αυτό θα μπορούσαν να αξιοποιήσουν υλικό και από το φωτόδεντρο¹⁷. Το θέμα της εκπομπής τους θα μπορούσε να είναι ακόμη και η περιγραφή του δικού τους έργου. Να αναφέρουν, δηλαδή, στην αρχή για ποιο λόγο επέλεξαν το συγκεκριμένο πίνακα, τι στοιχεία έχουν γι' αυτό και στη συνέχεια να εξηγούν τη δική τους ζωγραφιά. Θα μπορούσε δηλαδή να είναι ένα podcast εμπλουτισμένο με εικόνα και να έχει ψηφιακή αφήγηση.

Με αφορμή το δημοτικό παιδικό τραγούδι «Φεγγαράκι μου λαμπρό...» που λέγεται ότι τραγουδούσαν τα παιδιά κατά τη διάρκεια της νύχτας, πηγαίνοντας προς το «κρυφό σχολειό, σε συνδυασμό με τον πίνακα του Ν. Γύζη θα μπορούσαν οι μαθητές των μεγαλύτερων τάξεων να διατυπώσουν ακόμη και τις δικές τους σκέψεις για το αν είναι μύθος ή πραγματικότητα.

Η διασύνδεση του παρελθόντος με το σήμερα δεν θα μπορούσε να λείπει από τα ενδεικτικά παραδείγματα. Ενδεικτικές ερωτήσεις που θα βοηθούσαν σε έναν τέτοιο προσανατολισμό είναι:

- Τι θα ρωτούσατε έναν αγωνιστή του '21, αν τον συναντούσατε σήμερα;
- Τι θα ρωτούσε η Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα, βλέποντας έναν σύγχρονο άνθρωπο να φοράει μάσκα;
- Τι θα σκέφτονταν ο Παπαφλέσσας, αν συναντούσε έναν Ίκαρο της Πολεμικής μας Αεροπορίας;

Οι δημόσιοι χώροι θα μπορούσαν κι αυτοί να αποτελέσουν πεδίο μελέτης και δημιουργίας ενός podcast. Στην αρχή οι μαθητές/τριες καταγράφουν τα αγάλματα σε πλατείες, τα ονόματα δρόμων, τα μνημεία πεσόντων που έχουν σχέση με την Επανάσταση του '21. Στη συνέχεια, γράφουν την ιστορία για ένα ή για περισσότερα από αυτά την ηχογραφούν (π.χ. ένα άγαλμα, ένας ήρωας λέει την ιστορία του).

Άλλη μια πρωτότυπη δράση που θα μπορούσε να αποτελέσει πηγή έμπνευσης

15. <http://www.historymuseum.uoa.gr/sxoleia.html>

16. <https://sites.google.com/view/ppe-protovoulia21>

17. <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-7317>

των μαθητών μας είναι η πρωτοβουλία ανάδειξης των αιωνόβιων δέντρων, η ύπαρξη των οποίων χρονολογείται πριν από την κήρυξη της Επανάστασης του 1821 και την οποία ανέλαβε το Ινστιτούτο Πολιτισμού Μεσσηνίας. Τα δέντρα είναι αγέρωχοι μάρτυρες γεγονότων που σχετίζονται με την Ελληνική Επανάσταση του 1821 ή την Τουρκοκρατία. Πολλά από αυτά «διηγούνται» τις περισσότερες φορές ματωμένες ιστορίες, αφού από τα κλαδιά τους κρεμάστηκαν αγωνιστές και είναι κυρίως ιστορίες αντιπαλότητας μεταξύ των δυο λαών. Ενδεικτικό παράδειγμα «Ο πλάτανος του Μπότσαρη» στο Κεφαλόβρυσο Ευρυτανίας¹⁸. Στο πλαίσιο αυτό θα μπορούσαμε να ηχογραφήσουμε τη συνέντευξη από έναν ιστορικό ή/και έναν κάτοικο της περιοχής. Επίσης, θα μπορούσε ένα πλατάνι να διηγείται την ιστορία του (μια ιστορία αντιπαλότητας, αγάπης, μια ιστορία του σήμερα). Στο πλαίσιο μιας σειράς τέτοιων ηχογραφήσεων θα μπορούσαν να ήταν και ο συσχετισμός με την ιστορία που μαρτυρούν αντίστοιχα ιστορικά δέντρα, όπως ο πλάτανος στον Άγιο Φλώρο Μεσσηνίας, όπου κατά τον 17ο και 18ο οι Τούρκοι προέβησαν σε εκτεταμένους απαγχονισμούς χριστιανών, οι Άραβες το 1825 κρέμασαν τον Γιάννη Φλέσσα, αδελφό του Παπαφλέσσα, αλλά και -σύμφωνα με τα απομνημονεύματα του Φωτάκου- σε αυτόν τον πλάτανο ο Κολοκοτρώνης βρήκε έξι μωρά, τα οποία είχαν αφήσει οι μανάδες τους για να γλυτώσουν από το κυνήγι των «Αραπάδων», ο πλάτανος του Λεοντίου στην Αργιθέα, οι πλάτανοι στις Κομποτάδες, ο πρίνος του Καραϊσκάκη στην Αράχοβα κ.ά.

Μια συνέχεια του έργου μας και στη συγκεκριμένη περίπτωση η ενασχόλησή μας με τον Μάρκο Μπότσαρη θα μπορούσε να είναι ένα podcast που θα περιελάμβανε αποσπάσματα από δημοτικά τραγούδια, θεατρικά έργα, αποσπάσματα από θέατρο σκιών. Οι μαθητές, για παράδειγμα, ενός μουσικού σχολείου θα μπορούσαν να ασχοληθούν με το περίφημο μελόδραμα του Παύλου Καρρέρ (1829-1896), με το λιμπρέτο του Ιταλού ποιητή Τζοβάνι Κατσαλούπι, που βασίζεται σε μια μυθιστορηματική αφήγηση της δράσης του στρατηγού Μάρκου Μπότσαρη κατά τη διάρκεια της πολιορκίας του Μεσολογγίου (τα πρώτα χρόνια της Επανάστασης, 1821-1823) και μέχρι και τον ηρωικό του θάνατο στη Μάχη του Κεφαλόβρυσου. Θα μπορούσαν δηλαδή να δημιουργήσουν το δικό τους μουσικό έργο και να το ηχογραφήσουν.

Πηγή έμπνευσης φυσικά θα μπορούσαν να είναι τα δημοτικά τραγούδια. Μια διδακτική προσέγγιση είναι να τα συνδέσουν με τα απομνημονεύματα των πρωταγωνιστών και απελευθερωτών της Επανάστασης του 1821. Οι μαθητές/τριες καλό θα ήταν να λάβουν υπόψη τους πως ο Μακρυγιάννης έγραψε δημοτικό τραγούδι κι ο Κολοκοτρώνης, αλλά η πλειοψηφία των κλεφτών είναι άγνωστα πρόσωπα. Κατά την επεξεργασία της συγκεκριμένης θεματικής είναι σημαντικό να αντιληφθούν -εκτός των άλλων- ότι είναι βάσιμη η ιστορική υποδομή αυτών των τραγουδιών και πως, όσοι γράφουν απομνημονεύματα, εντάσσουν και δημοτικά τραγούδια. Έτσι, οι μαθητές/ήτριες θα κατανοήσουν ότι η προφορική ιστορία περνά μέσα από τα δημοτικά τραγούδια, καθώς έχουν το χαρακτηριστικό της παρότρυνσης.

Υπάρχουν, επίσης, πολλές αναφορές σε δημοτικά τραγούδια που μιλούν/υμνούν τις γυναίκες που ντύθηκαν στα κλέφτικα και πήγαν στα βουνά, αλλά και τις

18. <http://votaniki.gr/xlorida/mnimeiak-dentra/o-platanos-toy-mpotsari>

υπόλοιπες -τις μάνες, τις αδελφές, τις συζύγους των αγωνιστών ηρώων- που συμμετείχαν στον αγώνα. Κατά συνέπεια, τα παιδιά θα μπορούσαν να ασχοληθούν με τη συγκεκριμένη θεματολογία.

Θα μπορούσαν οι μικρότερες τάξεις να κάνουν ένα podcast όπου οι μαθητές να απαγγέλλουν δημοτικά τραγούδια ή και να τα τραγουδούν. Ένα άλλο ενδιαφέρον έργο θα ήταν να συνδέσουν τις ιδέες και τα μηνύματα της Επανάστασης με σύγχρονα ελληνικά και ξένα τραγούδια. Θα μπορούσαν μάλιστα να ηχογραφήσουν το δικό τους τραγούδι σε στίχους και δική τους μελωδία.

Μια άλλη πηγή έμπνευσης αποτελούν τα ηρωικά ρητά και φράσεις για την Επανάσταση από τους αγωνιστές του 1821, η ερμηνεία και σύνδεσή τους με την καθημερινότητα - σύγχρονη εποχή. Με αφορμή μια φράση, π.χ. «Αν δεν είμεθα τρελοί, δεν εκάναμε την επανάστασιν», μπορούν οι μαθητές/τριες να γράψουν και να ηχογραφήσουν το δικό τους κείμενο. Θα μπορούσαν να συμμετέχουν ή να πάρουν ιδέες από την προκήρυξη ανάλογων διαγωνισμών, όπως του Μαθητικού Διαγωνισμού Ραδιοφωνικού Μηνύματος και

Τραγουδιού «Κάν' το ν' ακουστεί 2021» με τίτλο: «Από το Εγώ στο Εμείς»¹⁹.

Με αφορμή μια υπαίθρια έκθεση, για παράδειγμα από την υπαίθρια έκθεση προσωπογραφιών αγωνιστών του '21 στον Εθνικό Κήπο, τα παιδιά θα μπορούσαν να πάρουν συνέντευξη από τον καλλιτέχνη ή τον υπεύθυνο της έκθεσης, να καταγράψουν το γεγονός τη στιγμή που συμβαίνει, να ηχογραφήσουν τις εντυπώσεις των περαστικών, των συμμαθητών τους, να αναζητήσουν στο διαδίκτυο περισσότερες πληροφορίες για τη δράση και να δημιουργήσουν το δικό τους podcast.

Το εύρος των βιβλίων με θέμα την Ελληνική Επανάσταση του 1821, πέρα από τις πληροφορίες που προσφέρουν, ως αποτέλεσμα της αναγνωστικής περιήγησης στις εικόνες και της λεπτομερούς διεξόδου των πληροφοριών σε αυτές, μπορούν, χρησιμοποιούμενα κατάλληλα, να αποτελέσουν έναυσμα για ανίχνευση και άλλων ιστορικών, κοινωνικών, πολιτικών και γενικά πολιτισμικών στοιχείων στα χρόνια της επανάστασης.

Μέσα από εικόνες οι μαθητές/τριες αφηγούνται και ηχογραφούν μια ιστορία ή συνδέουν ιστορίες μεταξύ τους. Η παράλληλη ανάγνωση των εικόνων, του διαλόγου και σελίδων των Απομνημονευμάτων του Μακρυγιάννη είναι μια ιδανική φιλαναγνωστική δράση και μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία της δικής τους ηχογραφημένης ιστορίας. Επίσης, μια άλλη ιδέα θα ήταν η ηχογράφιση ενός podcast που να περιέχει τον φανταστικό διάλογο ανάμεσα σε δύο ιστορικά πρόσωπα (π.χ. Μακρυγιάννης – Κολοκοτρώνης) ή ενός ιστορικού προσώπου και ενός σημαντικού σημερινού (στρατιωτικού, πολιτικού...), έτσι ώστε να γίνει η διασύνδεση του παρελθόντος με το σήμερα (Moniot, 2011).

19. <https://i-create.minedu.gov.gr/index.php/trexousesdraseis/kan-to-na-akoustei-2020-2021>

➤ ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η συμβολή της αξιοποίησης του podcasting στο μάθημα της Ιστορίας, και συγκεκριμένα στην προσέγγιση της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, συμβάλλει στη καλλιέργεια κριτικής σκέψης και στη διαμόρφωση ιστορικής συνείδησης και προάγει τον ψηφιακό εγγραμματοισμό των μαθητών/τριών (Mattozzi, 2005).

Έτσι, διευρύνεται το οπτικό πεδίο των μαθητών/τριών που αποκτούν νέο τρόπο θέασης των πραγμάτων μέσω των νέων τεχνολογιών. Βοηθά, επίσης, στην καλλιέργεια ψηφιακού εγγραμματοισμού και υποβοηθά στην άρση παρανοήσεων των μαθητών και μαθητριών σχετικών με τη χρήση και αξιοποίηση ψηφιακού ιστορικού υλικού. Μέσω των έργων τους οι μαθητές/τριες προχωρούν στην ανασύνθεση, κατανόηση και ερμηνεία της συνολικής ανθρώπινης δράσης.

Η σύγχρονη προσέγγιση για τη διδασκαλία και τη μάθηση ανταποκρίνεται στις αρχές της διαφοροποιημένης διδασκαλίας (Tomlinson, 2017), καθώς η διδασκαλία οργανώνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες όλων, με απώτερο σκοπό να οδηγηθεί κάθε παιδί στο μέγιστο επίπεδο ανάπτυξής του. Δίνει τον πρωταγωνιστικό ρόλο στους/στις μαθητές/τριες που ενεργοποιούνται και εργάζονται ποικιλοτρόπως σε ένα περιβάλλον ευχάριστο και άνετο, το οποίο προσφέρει πολλές επιλογές, προκειμένου να ικανοποιήσει τις ανάγκες τους (Κουτσελίνη & Πυργιωτάκης, 2015). Ο ρόλος του εκπαιδευτικού μεταβάλλεται. Γίνεται ο αθέατος ήρωας που αναλαμβάνει να λειτουργήσει ως συντονιστής, καθοδηγητής και υποστηρικτής της μαθησιακής διαδικασίας.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Barton, K., & Levstik, L. (2008). *Διδάσκοντας Ιστορία για το Συλλογικό Αγαθό* (Μτφ. Αφ. Θεοδωρακάκου). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Collier-Reed, B. I., Case, J. M., & Stott, A. (2013). The influence of podcasting on student learning: a case study across two courses. *European Journal of Engineering Education*, 38(3), 329-339. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1080/03043797.2013.786026>
- Geoghegan, W., & Klass, D. (2005). *Podcast Solutions: The Complete Guide to Podcasting*, Friendsof.
- Jobbings, D. (2005). *Exploiting the educational potential of Podcasting*. Russell Educational Consultancy and Productions. Retrieved from <http://recap.ltd.uk/articles/podguide.html>
- Kron, F., & Σοφός Α. (2007). *Διδακτική των Μέσων. Νέα Μέσα στο πλαίσιο Διδακτικών και Μαθησιακών Διαδικασιών*. Αθήνα: Gutenberg.
- Mattozzi, I. (2005). *Εκπαιδύοντες αναγνώστες ιστορίας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Mchugh, S. (2016). How podcasting is changing the audio storytelling genre. *The Radio Journal – International Studies in Broadcast & Audio Media*, 14.
- Moniot, H. (2002). *Διδακτικές προσεγγίσεις στο μάθημα της ιστορίας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Shawn, W. (n.d). (2006), *An Introduction to the new world wide web. Coming of Age*.

- Retrieved from http://edu.blogs.com/edublogs/files/Coming_of_age.pdf
- Tomlinson, C.A. (2017). *How to Differentiate Instruction in Academically Diverse Classrooms*. ASCD. Retrieved from <https://files.ascd.org/staticfiles/ascd/pdf/siteASCD/publications/books/HowtoDifferentiateInstructioninAcademicallyDiverseClassrooms-3rdEd.pdf>
- Ιορδανίδου, Σ., & Παπαδημητρίου, Σ. (2017). Εκπαίδευση στα Μέσα και Ψηφιακός Εγγραμματισμός : Διερευνώντας τη Συγχώνευση του Πεδίου της Επικοινωνίας και των Μέσων ενημέρωσης με τις Επιστήμες της Αγωγής. Θεωρητικό Πλαίσιο και Ανάπτυξη Προγράμματος Σπουδών. Στο Α. Θ. Κοντάκος & Π. Ι. Σταμάτης (Επ. Επιμ.). *Επικοινωνία και Εκπαίδευση, τ. 2, Θεωρίες και Μοντέλα επικοινωνίας στην Εκπαίδευση*. Αθήνα: Διάδραση. 139-175.
- Κουτσελίνη, Μ., Πυργιωτάκης, Ε.Ι. (2015). *Διαφοροποίηση της Διδασκαλίας και της Μάθησης. Εκπαιδευτική Θεωρία και Πράξη*. Αθήνα: Πεδίο.
- Νάκου, Ει. (2006). Διδακτική της Ιστορίας, υλικός πολιτισμός και μουσεία. Στο Γ. Κόκκινος & Ει. Νάκου (Επιμ.), *Προσεγγίζοντας την Ιστορική Εκπαίδευση στις Αρχές του 21ου Αιώνα*. Αθήνα: Μεταίχμιο. 280-312.
- Παπαδημητρίου, Σ., & Σοφός, Α. (2019). Πρόγραμμα εξ αποστάσεως επιμόρφωσης Εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης «Ψηφιακός Γραμματισμός στα Οπτικο-ακουστικά Μέσα σε Διαδίκτυακά Περιβάλλοντα Μάθησης»: Αποτελέσματα και Προτάσεις από την Πιλοτική Εφαρμογή. Στο Α. Λιοναράκης (Επιμ.) *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, Ανακτήθηκε από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/openjournal/article/view/19773>